

Leokadia Szymczyk

Dziecko w kręgu wartości rodzinnych

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (44-45), 43-52

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dziecko w kręgu wartości rodzinnych

Rodzina jest dla dziecka miejscem gromadzenia pierwszych doświadczeń, a także zdobywania podstawowej wiedzy o świecie, normach moralno-społecznych. Jest także miejscem kształtowania systemu wartości.

„Hierarchię wartości człowiek rozwija przez całe życie, czerpiąc inspiracje do niej z przekazów rodzinnych, od wychowawców, nauczycieli, korzystając ze zdobyczy kultury, a także dzięki własnym przemyśleniom i rozwiązaniom”¹.

Potrzeba wychowania ku wartościom podyktowana jest rolą i funkcją wartości w życiu człowieka. Wartości decydują o egzystencji człowieka, o sensie i jakości życia, relacjach interpersonalnych, umiejętności rozwiązywania problemów, stosunku do samego siebie, grup i wspólnot w których człowiek żyje i funkcjonuje².

Wychowanie ku wartościom zdaniem K. Chałas³ staje się wyzwaniem i zadaniem edukacyjnym. Podkreśla to wielu pedagogów, psychologów, filozofów, socjologów, a także nauczycieli praktyków – zarówno w kraju, jak i na świecie. Jest to zadanie ważne i z wielu powodów konieczne do natychmiastowej realizacji. Z perspektywy pedagogicznej uzasadnione jest to czterema podstawowymi względami:

- przemianami społeczno-ustrojowymi i sytuacją młodzieży, którą owe przemiany implikują;
- przywracaniem reformującej się szkole funkcji wychowawczej poprzez budowanie programu wychowawczego szkoły;
- rolą wartości w życiu człowieka;
- stanem badań nad wartościami młodzieży.

O wartościach

Zdefiniowanie wartości jest sprawą bardzo złożoną. „Wartości można określić jako cele, normy i zasady postępowania, odkryte w oparciu o doświadczenia psychopedagogiczne, które umożliwiają rozwój człowieka oraz osiągnięcie przez niego trwałej satysfakcji życiowej”⁴. Według K. Chałas⁵ „wartość to podstawowa kategoria aksjologii, oznaczająca wszystko, co cenne i godne pożądania, co stanowi cel ludzkich dążeń”.

---

¹ M. Ryś, *Dorastać do życia w małżeństwie*. [W:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997, s. 131.

² Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce 2002, s. 9.

³ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom*. Lublin–Kielce 2003, s. 7.

⁴ M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce 2002, s. 149.

⁵ K. Chałas, tamże, s. 16.

A. Rumiński⁶ pisze, że „wartości są świadomym dążeniem do tego, co jest godne pożądania, na czym człowiekowi najbardziej zależy ze względu na zaspokojenie jego potrzeb. Są tym, do czego odwołujemy się, podejmując decyzje w życiu, stanowią normę, wzór zachowań, czyli regułę, jak człowiek powinien lub nie powinien postępować”.

W rozumieniu psychologicznym wartości to potrzeby, pragnienia i pożądanie jakości podmiotowo-osobowego życia służące egzystencji. W ujęciu kulturowym wartości stanowią powszechnie obecne i funkcjonujące jakości o charakterze realnym lub symbolicznym. W znaczeniu społecznym wartości to społecznie pożądane i cenione właściwości, którym społeczności i narody przypisują szczególnie cenione znaczenie⁷.

Wartości powinny być określone w oparciu o doświadczenie i obserwację ludzkiego życia. Jest to możliwe, gdyż nie wszystkie sposoby postępowania ze strony wychowanka prowadzą do jego rozwoju i do osiągnięcia satysfakcji. Wartości są faktem empirycznym, wynikającym z analizy ludzkiego doświadczenia w odniesieniu do procesów rozwoju i wychowania. Podlegają zatem weryfikacji empirycznej, gdyż postępowanie sprzeczne z tymi wartościami, prowadzi do zaburzeń w rozwoju wychowanka, do wyrządzenia krzywdy sobie i innym⁸.

Wartości stanowią czynnik rozwijania i treściowego kształtowania podmiotowości, bowiem „źródłem optymalnej aktywności człowieka jest wolne, odpowiedzialne, mądre i samodzielne własne postępowanie zorientowane na świadomie wybrane, zaakceptowane i realizowane wartości”⁹. System wartości charakteryzuje jego budowa, związki i zależności między wartościami. Jedne wartości zajmują miejsca naczelne i centralne, mają wysoką rangę, zwane są wartościami autotelicznymi, inne zaś są im podporządkowane, spełniają rolę elementów pomocniczych – występują jako wartości instrumentalne¹⁰.

W oglądzie wartości zauważamy trzy ważne komponenty: uczuciowe nastawienie, poznanie istnienia realnego i realizacja. Te trzy elementy są istotne w wychowaniu aksjologicznym dzieci i młodzieży. Stan emocjonalny jest reakcją na wartość. Jest on uzależniony od rozpoznania. Elementem najważniejszym jest urzeczywistnienie tej wartości w działaniu¹¹.

Świat ludzkich wartości, na które człowiek reaguje, z którymi wchodzi w związki i bliskość, rozwija się i realizuje w zależności od wieku jednostki, okresu rozwojowego i środowiska życia. Można wyróżnić następujące kroki prowadzące do wyboru i egzystencjalnego utrwalania się wartości: odkrywanie wartości, akceptacja wartości, klasyfikacja wartości, krystalizacja wartości,

⁶ A. Rumiński, *Aksjologiczne podobieństwa i różnice rodziców i dzieci*. [W:] *Edukacja prorodzinna*. Red. M. Chymuk, D. Topa, Kraków 2000, s. 165.

⁷ Por. K. Popielski, *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*. Lublin 2008, s. 12.

⁸ Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce 2002, s. 149–150.

⁹ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom*. Lublin–Kielce 2003, s. 9.

¹⁰ Tamże, s. 28.

¹¹ Por. A. Rumiński, tamże, s. 171.

puryfikacja wartości, internalizacja wartości, lokalizacja wartości, realizacja wartości¹².

Wartości uznawane przez człowieka określają jego dążenia, potrzeby i cele.

Czynniki kształtowania się systemu wartości

Na kształtowanie się systemu wartości wpływa wiele czynników. Najważniejsze z nich to:

- *Wartości preferowane przez oboje rodziców*¹³;
- *Zgodności systemu wartości rodziców i dzieci* – zależy od wielu czynników, wśród których najważniejsze to: wiek dziecka, dojrzałość psychiczna członków rodziny, jakość relacji interpersonalnych między rodzicami a dziećmi i wynikająca z niej ogólna atmosfera emocjonalna rodziny, poziom i zakres identyfikacji dziecka z rodzicami, spójność systemu wartości matek i ojców, a także ocena systemu wartości rodziców przez szerszą grupę społeczną¹⁴;
- *Jakość więzi i relacji rodzinnych* – sposób uczenia się wartościowania zależy głównie od jakości więzi i relacji rodzinnych. W rodzinie bowiem dziecko uczy się pierwszych więzi, które stają się później wzorcami dla wszystkich innych więzi. Uczy się więc więzi wartościowych lub zaburzonych, opartych na miłości lub opartych na wrogości, lęku. W rodzinie też dziecko uczy się patrzenia na siebie i świat. Od sytuacji rodzinnej zależy więc w największym stopniu to, w jaki sposób wychowanek będzie rozumiał siebie i świat oraz w jaki sposób będzie odnosił się do siebie i do otaczającego go świata¹⁵;
- *Jakość kontaktów* – współżycie w rodzinie łączy się z koniecznością wymiany myśli, zamierzeń i aspiracji, ze wspólnym planowaniem zadań i ich realizacją, z wymianą ocen i refleksji dotyczących przeżyć poszczególnych członków rodziny, mających swe źródło w rodzinie i poza nią;
- *Poziom kultury współżycia* – im bardziej pewni są rodzice, że ich przekonania i hierarchia wartości są słuszne, tym bardziej mają tendencję do narzucania ich swych dzieciom. Rodzice mają skłonność odrzucania takich zachowań, które różnią się od ich własnych przekonań o wartościach. Niski poziom kultury współżycia niektórych rodzin jest także częstym powodem rozdźwięku i konfliktów między rodzicami a dziećmi;
- *Wiedza i postawy rodziców* – szybko zmieniające się warunki życia wymagają od rodziców racjonalnej postawy opartej na wiedzy uogólniającej doświadczenia wielu pokoleń, uwzględniającej wielość sytuacji i czynników wpływających na kształt współczesnego życia. Istotne znaczenie mają postawy rodziców nie tylko wobec rodziny, ale także

¹² Por. K. Popielski, *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*. Lublin 2008, s. 161.

¹³ Por. A. Szymanowska, *Być dobrymi rodzicami we współczesnym świecie*. [W:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997, s. 38.

¹⁴ Por. T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 227.

¹⁵ Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce 2002, s. 164.

wobec pracy, państwa i społeczeństwa, wobec wartości moralnych. Rozdwojenie postaw rodziców, ich zakłamanie, nie dają się ukryć przed dziećmi, stają się często przedmiotem ostrej krytyki dorastających młodych dzieci, powodują niechęć do rodziców i brak szacunku dla nich;

- *Sytuacja bytowa* – czynnik bytowy jest niezbędnym warunkiem pozwalającym na pożądany rozwój fizyczny, intelektualny, moralny i społeczny. Uzyskiwanie odpowiedniego standardu życia powinno odbywać się poprzez uczciwą pracę, oszczędność oraz racjonalne prowadzenie gospodarstwa domowego¹⁶;
- *Postawa dziecka względem rodziców* – to, czy darzy ich szacunkiem i zaufaniem, czy rodzice stanowią dla dziecka właściwy model do naśladowania¹⁷.

Rola rodziny w kształtowaniu systemu wartości

Kształtowanie się określonej orientacji wartościującej, odbywa się w konkretnym środowisku społecznym. Naturalnym kręgiem środowiskowym, który w istotny sposób wpływa na obraz aksjologiczny dziecka, jest właściwa rodzina.

Rola rodziny w przekazywaniu wartości jest pierwszoplanowa i najważniejsza, ponieważ rodzina wdraża je jednostce przez całe życie i czyni to w sposób całościowy. Od urodzenia, aż do śmierci osoba jest pod wpływem tego, co myślała, w co wierzyła, co uznają najważniejsze, według jakich zasad postępują rodzice i pozostali członkowie rodziny. Towarzyszące życiu rodzinnemu pozytywne i głębokie przeżycia emocjonalne utrwalają w jednostce kultywowane w jej rodzinie wartości, normy i zwyczaje i na stałe wiążą z nimi jednostkę. Ciepła, pełna serdeczności i bezpośredniości atmosfera rodzinna sprawia, że członek rodziny chętnie przyjmuje i zachowuje w swoim życiu nawet te wartości, które w jego oczach zatraciły już swoje uzasadnienie, a były kultywowane w rodzinie jego dzieciństwa i młodości¹⁸.

Treść dokonującego się w ramach środowiska rodzinnego przekazu w dużym stopniu warunkuje „jakość” podejmowanych w życiu dojrzałym zachowań. Rodzina nadaje dziecku sens życia, poczucia bezpieczeństwa, uczy odpowiedzialności za własny los¹⁹.

Zadania rodziny dotyczące przekazywania systemu wartości wynikają z pełnienia przez nią funkcji socjalizacyjnych. Realizacja tych funkcji polega na ustawicznym przekazywaniu podstawowych norm, zasad wychowania, zwyczajów obowiązujących w danej rodzinie, obyczajów, tradycji, wartości akceptowanych w rodzinie poprzez uczestnictwo w różnych formach, obszarach, sytuacjach życia rodzinnego²⁰. Socjalizacja w rodzinie jest procesem wzajemnego przenikania się wartości. Dziecko w tym środowisku uczy się odkrywać, hie-

¹⁶ Por. J. Maciaszkowa, *O współdziałaniu w rodzinie*. Warszawa 1980, s. 47.

¹⁷ Por. T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 220.

¹⁸ Por. L. Dyczewski, *Rodzina polska i kierunki jej przemian*. Warszawa 1981, s. 207.

¹⁹ Por. A. Rumiński, *Aksjologiczne podobieństwa i różnice rodziców i dzieci*. [W:] *Edukacja prorodzinna*. Red. M. Chymuk, D. Topa, Kraków 2000, s. 166.

²⁰ Por. J. Izdebska, *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku*. Białystok 2000, s. 182.

rarchizować i odróżniać to, co jest dobre, piękne i prawdziwe od tego, co poniża godność człowieka. Środowisko rodzinne uczy, jakie zachowania są aprobowane przez społeczeństwo, a jakie odrzucane, jakie karane przez sankcje prawne i moralne²¹.

Dzięki dokonującemu się w rodzinie procesowi socjalizacji następuje poznanie pierwszych norm etyczno-moralnych, a w ich następstwie różnicowanie dobra i zła, klasyfikowanie osób, przedmiotów, zjawisk, pojęć czy idei pod względem ich stopnia ważności²². W rodzinie człowiek uczy się bezinteresowności, poświęcenia, solidarności, współpracy i innych cech, które są konieczne do życia w społeczeństwie²³. Stosowane w rodzinie zakazy i nakazy, normy postępowania, tak bardzo istotne dla przyszłego życia, jak pojęcie dobra osobistego i wspólnego, obowiązku i odpowiedzialności, sensu życia i otwartości na wartość drugiego człowieka, życzliwości, altruizmu głęboko zapadają w psychikę człowieka. W środowisku rodzinnym dziecko kształtuje także postawę wobec osób starszych, chorych, ubogich, upośledzonych²⁴.

Własną hierarchię wartości i norm tworzy rodzina, w której następuje przekazywanie tychże wartości następnemu pokoleniu, określone mianem dziedziczenia społecznego lub transmisją wartości. Transmisja wartości sprowadza się do dwóch procesów. Pierwszy z nich przebiega wewnątrz diady małżeńskiej i polega na modyfikowaniu wartości i norm moralnych małżonków na skutek wzajemnych oddziaływań. Drugi typ przekazu obejmuje relacje rodzice – dzieci i działa na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Rodzice wpływają na kształtowanie się systemu wartości dziecka, ale również i dzieci mogą modyfikować system wartości rodziców²⁵.

Ostatnio coraz częściej mówi się o kryzysie rodziny i o zagubieniu jednostki w świecie. Za jedną z przyczyn tych negatywnych zjawisk uważa się załamanie systemu wartości, który regulował życie konkretnych jednostek, życie rodziny i całego społeczeństwa. Z faktu, że rodzina jako instytucja przeżywa kryzys, nie wynika jednak, że jest jakaś inna instytucja, która może ją zastąpić w zaspokajaniu podstawowych potrzeb człowieka²⁶.

Obecna rodzina przekazuje mniej wartości, norm i zwyczajów, a ponadto przekazuje raczej wartości niż uszczegółowione wzory ich realizowania. Bywa i tak, że młode pokolenie przejmuje od rodziny wartości, normy i zwyczaje, ale z własną, odmienną od dotychczasowej, motywacją i interpretacją²⁷.

Oddziaływania środowiska rodzinnego są jednak najsilniejsze. Prawdopodobnie jest to wynik silnej więzi emocjonalnej z członkami rodziny, a przede wszystkim funkcjonowania dziecka przez wiele lat w określonej rodzinie, gdzie

²¹ Por. Por. A. Rumiński, tamże, s. 166.

²² Por. T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 219.

²³ Por. J. Izdebska, tamże, s. 181.

²⁴ Tamże, s. 183.

²⁵ Por. T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 220.

²⁶ Por. A. Szymanowska, *Być dobrymi rodzicami we współczesnym świecie*. [W:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997, s. 40.

²⁷ Por. L. Dyczewski, *Rodzina polska i kierunki jej przemian*. Warszawa 1981, s. 226.

poddawane jest wpływom specyficznego i w miarę stabilnego dla tej rodziny systemu wartości.

Osoby znaczące przeobrażeniem systemu wartości

Oceny wartościujące dziecko poznaje już w pierwszych latach życia. Źródłem informacji są dla niego najbliżsi, oni informują go o tym, co jest pożądane, a co jest złe. Dobre jest to, co rodzice uznają za dobre, złem jest to, co oni oceniają jako złe²⁸.

Dlatego też w procesie wychowania ku wartościom dzieci potrzebują wzorca rodziców, dzięki któremu będą potrafiły spojrzeć na życie w społeczeństwie zgodnie z zasadami humanitarnymi przez pryzmat dobra wspólnego, utożsamiając z tymi zasadami również własny interes. Dobry przykład rodziców pozwoli im nauczyć się, jak radzić sobie w sytuacjach krytycznych z negatywnymi emocjami i podejmować właściwe decyzje²⁹.

To od rodziców dzieci przejmują różnorodne postawy moralne, często kolidujące z wartościami występującymi w środowiskach rówieśniczych³⁰.

Świadomość obowiązywania reguł i norm moralnych jest uzależniona od aurytetytu osób dorosłych i wzorów kulturowych. Proces identyfikacji z rodzicami prowadzi od przejmowania wartości i norm przez nich uznawanych. Dziecko przyswaja sobie reguły i normy moralne w sposób aktywny, to znaczy w toku wychowania moralnego dokonuje się selekcja treści, a także ich interpretacja³¹.

T. Rostowska³² twierdzi, iż „rodzice, którzy utrzymują z dzieckiem ciepłe i serdeczne stosunki, którzy sprawują kontrolę i dyscyplinują zachowanie dziecka poprzez przestrzeganie zasad postępowania, stosowanie metod wyjaśniania i tłumaczenia, mogą liczyć na wyraźną internalizację prezentowanych przez nich systemów wartości, zasad etyczno-moralnych, norm społecznych i kulturalnych. W takich rodzinach zgodność systemów wartości rodziców i dzieci jest bardzo duża”.

W procesie przekazywania wartości bardzo ważne znaczenie mają również wartości wnoszone do rodziny przez dziadków. Wychowanie przez dziadków dokonuje się dzięki wzorom, jakie dostarczają swoim zachowaniem. Dziadkowie zaszczepiają wnukom postawy, zainteresowania, dając im ich wzór. Kształtują u wnuków ich tożsamość rodzinną, regionalną i narodową. Czytając bajki, budują wrażliwość moralną wnuków, wskazują na właściwe postępowanie. Również babcie przyczyniają się do zachowania różnych obyczajów w rodzinie. Babcie są tymi osobami, które podtrzymują wiarę wnuków. Obecność chorych dziadków w rodzinie też jest wartością. Dzieci mają możliwość osiągnię-

²⁸ Por. J. Mariański, *Moralność w procesie przemian*. Warszawa 1990.

²⁹ Por. G. Pighin, *Jak przekazywać dzieciom wartości*. Kraków 2006, s. 40.

³⁰ Por. A. Rumiński, *Aksjologiczne podobieństwa i różnice rodziców i dzieci*. [W:] *Edukacja prorodzinna*. Red. M. Chymuk, D. Topa, Kraków 2000, s. 167.

³¹ Por. E. B. Hurlock, *Rozwój dziecka*. Warszawa 1985.

³² T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 227.

cia dojrzałości synowskiej, oznaczającej odpowiedzialność ze strony rodziców. Natomiast wnuki przygotowują się do opieki nad swoimi rodzicami³³.

Nie można zapominać, że osoby starsze „są strażnikami pamięci zbiorowej, a więc mają szczególny tytuł, aby być wyrazicielami wspólnych ideałów i wartości, które są podstawą i regułą życia społecznego. Wykluczyć ich ze społeczeństwa znaczy w imię nowoczesności pozbawionej pamięci odrzucić przeszłość, w której zakorzeniona jest teraźniejszość”³⁴.

Przekaz wartości

W procesie przekazywania kulturowego dziedzictwa rodziny najważniejszym okresem jest dzieciństwo. W tym okresie życia człowiek jest biologicznie i duchowo najbardziej dynamiczny i plastyczny, najbardziej nastawiony na rozwój i łatwo przyswaja wszystko to, co go otacza³⁵. „W okresie wczesnego dzieciństwa w procesie rozwoju społeczno-moralnego i systemu wartości znaczny wpływ na rozwój dziecka mają procesy naśladownictwa, rodząca się dopiero umiejętność myślenia abstrakcyjnego, niewielki zasób wiedzy, małe doświadczenie i wielka podatność na zmiany”³⁶. Dziecko w tym czasie nie tylko zinternalizuje wartości deklarowane przez rodziców w formie werbalnej, ale obserwując ich zachowania, oceniając ich postępowanie, identyfikując się z nimi, przyswaja sobie w sposób bardziej lub mniej świadomy preferowane przez rodziców wartości, które wyrażają się ich postawach, emocjach, potrzebach, motywacjach, opiniach czy też w różnorodnych formach działania³⁷.

Sposób myślenia dzieci o wartościach i spojrzenie na świat jeszcze w znacznym stopniu różnią się od perspektywy dorosłych. Cztero-, pięcioletnie dziecko ciągle jest mocno skoncentrowane na sobie. Wprawdzie dzieci w tym wieku dobrze wiedzą, czym jest „niedobre” zachowanie czy zachowanie „nie fair”, ale określenia te odnoszą przede wszystkim do postępowania innych ludzi – wtedy mianowicie, kiedy nie dostają od nich tego, co akurat w danej chwili chcą mieć. Specjaliści nazywają ten fenomen egocentrycznym zachowaniem w moralnym rozwoju i są zdania, że jest ono nie do uniknięcia i w sposób naturalny należy do tego procesu. Warto jednak w takich sytuacjach rozmawiać z dzieckiem, ponieważ z pewnością część wyjaśnień zostanie przez dziecko zapamiętana³⁸.

W miarę dojrzewania jednostki pod względem intelektualnym i emocjonalnym, osobowościowym i społecznym coraz większego znaczenia nabiera wrażliwość na wartości i motywacje wewnętrzne jednostki, które wa-

³³ Por. T. Kukołowicz, *Wartości wnoszone do rodziny przez dziadków*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 345–350.

³⁴ Jan Paweł II, *List „Do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku”*. Watykan 1999.

³⁵ Por. L. Dyczewski, *Rodzina polska i kierunki jej przemian*. Warszawa 1981, s. 208.

³⁶ E. Jezierska-Wiejak, *Wartości w edukacji dzieci w młodszym wieku szkolnym*. [W:] *Edukacja ku wartościom*. Red. A. Szela, Kraków 2004, s. 168.

³⁷ T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 219.

³⁸ Por. G. Pighin, *Jak przekazywać dzieciom wartości*. Kraków 2006, s. 25–26.

runkują komplikowanie się struktur poznawczych i strukturalizację wartości na coraz wyższym poziomie³⁹.

Wyształcony w okresie dzieciństwa, młodości system wartości pozostaje zasadniczo niezmieniony w okresie dorosłości – aż do okresu starości, naturalnie przy założeniu występowania tzw. ekwiwalentów rozwojowych, czyli różnych form przejawiania tej samej wartości w różnych okresach rozwojowych jednostki, na przykład wartości religijne ujawniane przez dziecko, osobę młodą czy człowieka dorosłego⁴⁰.

Poglądy na temat tego, jakie wartości należy dziecku przekazać, łączą się z poglądem na temat tego, jaki człowiek powinien być, jakie cechy powinien posiadać, aby móc prawidłowo funkcjonować w dorosłym życiu. Idealem dla rodziców, pedagogów, psychologów jest człowiek sprawny intelektualnie, posiadający liczne umiejętności, samodzielny i odpowiedzialny, zdolny do osiągnięcia sukcesu i powodzenia w życiu. Stymulacja rozwoju intelektualnego dziecka nie nastrocza większych kłopotów, gdyż rodziców wspierają w tym różnego rodzaju instytucje. Niepokój budzi rozwój dziecka społeczny, moralny w tym także rozwój systemu wartości⁴¹.

Zarówno jednostki, jak i grupy preferują różne wartości: sprawiedliwość, prawdę, miłość, dziecko, rodzinę, pracę, bogactwo, wolność, honor, ojczyznę, wartości intelektualne, społeczne, religijne, ekonomiczne, polityczne itp. Jednym wartościom człowiek przypisuje większe, innym mniejsze znaczenie, tworząc w ten sposób własną hierarchię wartości i norm⁴².

Dorośli muszą zastanowić się, jakie wartości chcą przybliżyć własnym dzieciom, co z tego, co sami otrzymali od swoich rodziców, chcieliby przekazać dalej. Dlatego w każdej rodzinie akcenty mogą rozłożyć się inaczej. Istnieją jednak pewne podstawowe wartości obowiązujące w naszej kulturze od wieków, które kształtowała historia i którym przypisywano coraz to inną wagę i znaczenie. Takimi wartościami są: męstwo, sprawiedliwość, roztropność, pracowitość, skromność, wdzięczność, gotowość do pomocy, współczucie i odpowiedzialność. W dzisiejszych czasach w procesie wychowania to właśnie wiele z tych „starych” wartości na nowo zyskuje na znaczeniu⁴³.

Wprowadzanie dzieci w pewne umiejętności i dawanie im pouczenia muszą być dostosowane do stopnia ich rozwoju, ponieważ tylko wtedy będą skuteczne. Dlatego też niezbędna jest wiedza na temat jego rozwoju psychicznego, duchowego i społecznego⁴⁴.

Aby dziecko mogło przyswoić sobie takie wartości, jak: szacunek, respekt dla drugiego człowieka, tolerancja, umiejętność wczuwania się w sytuację innych, liczenie się z innym człowiekiem, konieczne jest spełnienie konkretnych wa-

³⁹ T. Rostowska, tamże, s. 219.

⁴⁰ Por. T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 222.

⁴¹ Por. M. Ryś, *Dorastać do życia w małżeństwie*. [W:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997, s. 38–39.

⁴² Por. T. Rostowska, tamże, s. 219.

⁴³ Por. G. Pighin, *Jak przekazywać dzieciom wartości*. Kraków 2006, s. 6–7.

⁴⁴ Tamże, s. 11.

runków: musi np. czuć się kochane, mieć stabilne więzi z najbliższymi sobie osobami – w idealnym wypadku będą to rodzice – i musi czuć się w swoim życiu w miarę pewnie. Niezbędna jest pewność siebie i poczucie własnej wartości⁴⁵.

W tym aspekcie wychowanie do wartości rozpoczyna się już w wieku niemowlęcym, tuż po narodzinach, ponieważ to od tego momentu rodzice muszą rozpocząć systematyczne stwarzanie dziecku niezbędnych warunków potrzebnych do kształtowania hierarchii wartości.

Jakie zdaniem rodziców, nauczycieli, wychowawców cechy i wartości należy w dziecku kształtować? Do tych cech i wartości najczęściej wymienianych należą: intelekt, procesy poznawcze, zainteresowani, samodzielność, odpowiedzialność, wrażliwość poznawcza, życzliwość, otwartość na ludzi, umiejętność znoszenia stresów. Rzadziej wymieniane są: prawdomówność, patriotyzm, odwaga oraz szacunek dla innych ludzi, poczucie własnej godności, wierność swoim ideałom, dobroć i poszanowanie życia każdej istoty żywej⁴⁶.

Podsumowanie

Na aksjologiczny obraz dzieci ma wpływ wiele czynników, ale najważniejszym jest najbliższe środowisko społeczne. Wartości, które młody człowiek ceni, wybiera i realizuje, pozostają w istotnym związku z rozwojem osobowości, a także ze środowiskiem rodzinnym.

Uznawane i akceptowane wartości wyznaczają kryteria oceny i wyboru oraz wpływają na aktualne zachowanie człowieka. Ze względu na typowość, a nawet konieczność występowania trudności w wartościowaniu w normalnym procesie rozwoju, dzieci często odwołują się do doświadczenia dorosłych⁴⁷.

System wartości, z jakim styka się dziecko w rodzinie pochodzenia, nie jest jedynym modelem, gdyż wiele propozycji w tym zakresie dostarcza środowisko pozarodzinne, środki masowego przekazu itp. Jednak system wartości, z jakim przez wiele lat styka się jednostka w rodzinie pochodzenia, stanowi ważny i trwały punkt odniesienia dla dziecka, na podstawie którego buduje ono własny system wartości i norm⁴⁸.

Wychowanie ku wartościom dokonuje się nie tylko przez oficjalne rozmowy i pouczenia na ten temat. Najczęściej dokonuje się w sposób niemal niezauważalny: poprzez klimat panujący między rodzicami a dziećmi, między wychowankiem a wychowawcą, poprzez wspólne działanie, poprzez sposoby reagowania na pojawiające się konflikty czy trudności, poprzez sposoby wzajemnego odnoszenia się do siebie⁴⁹.

⁴⁵ Por. G. Pighin, *Jak przekazywać dzieciom wartości*. Kraków 2006, s. 17–18.

⁴⁶ Por. M. Ryś, *Dorastać do życia w małżeństwie*. [W:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997, s. 38.

⁴⁷ Por. A. Rumiński, *Aksjologiczne podobieństwa i różnice rodziców i dzieci*. [W:] *Edukacja prorodzinna*. Red. M. Chymuk, D. Topa, Kraków 2000, s. 171.

⁴⁸ Por. T. Rostowska, *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001, s. 226.

⁴⁹ Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce 2002, s. 164.

Można oczekiwać, że rodzina będzie doskonaliła swoją funkcję przekaznika wartości, norm, zwyczajów, ograniczając jednocześnie ich liczbę do najbardziej istotnych dla utrzymania jedności rodzinnej i rozwoju intymności. Przede wszystkim rodzina będzie przekazywała te wartości, które są podstawą w realizowaniu osobistego szczęścia⁵⁰.

Bibliografia

- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom*. Lublin–Kielce 2003.
- Dziewiecki M., *Wychowanie w dobie ponowoczesności*. Kielce 2002.
- Dyczewski L., *Rodzina polska i kierunki jej przemian*. Warszawa 1981.
- Dymara B., *Dziecko w świecie rodziny*. Kraków 1998.
- Hurlock E. B., *Rozwój dziecka*. Warszawa 1985.
- Izdebska J., *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku*. Białystok 2000.
- Jan Paweł II, *List Do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*. Watykan 1999.
- Jeziorska-Wiejak E., *Wartości w edukacji dzieci w młodszym wieku szkolnym*. [W:] *Edukacja ku wartościom*. Red. A. Szelaąg, Kraków 2004.
- Kukułowicz T., *Wartości wnoszone do rodziny przez dziadków*. [W:] *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Kornas-Biela, Lublin 2001.
- Maciaszkowa J., *O współdziałaniu w rodzinie*. Warszawa 1980.
- Mariański J., *Moralność w procesie przemian*. Warszawa 1990.
- Olbrycht K., *Prawda, dobro, piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, „Prace Naukowe UŚ”, nr 1941, Katowice 2000.
- Pighin G., *Jak przekazywać dzieciom wartości*. Kraków 2006.
- Popielski K., *Psychologia egzystencji. Wartości w życiu*. Lublin 2008.
- Rostowska T., *System wartości rodziców i dzieci jako zadanie rozwojowe*. [W:] *Rodzina źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Biela, Lublin 2001.
- Rumiński A., *Aksjologiczne podobieństwa i różnice rodziców i dzieci*. [W:] *Edukacja prorodzinna*. Red. M. Chymuk, D. Topa, Kraków 2000.
- Ryś M., *Dorastać do życia w małżeństwie*. [W:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997.
- Szymanowska A., *Być dobrymi rodzicami we współczesnym świecie*. [W:] *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Red. K. Ostrowska, M. Ryś, Warszawa 1997.

⁵⁰ Por. L. Dyczewski, *Rodzina polska i kierunki jej przemian*. Warszawa 1981, s. 227.